

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ОБГРУНТОВАНА ПІДОЗРА» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

THE STANDARD OF PROOF “REASONABLE SUSPICION” IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Слюсарчук Х.Р.,

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена висвітленню сутності обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні. Виокремлено та проаналізовано основні ознаки обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні. Автор акцентує увагу на характеристичні проблеми питань, пов'язаних із реалізацією відповідного стандарту доказування у вітчизняному кримінальному провадженні.

Ключові слова: стандарт доказування, обґрунтована підозра, переконаність, вагомі докази, кримінальне провадження.

Статья посвящена освещению сущности обоснованного подозрения как стандарта доказывания в уголовном производстве. Выделены и проанализированы основные признаки обоснованного подозрения как стандарта доказывания в уголовном производстве. Автор акцентирует внимание на характеристике проблемных вопросов, связанных с реализацией соответствующего стандарта доказывания в отечественном уголовном производстве.

Ключевые слова: стандарт доказывания, обоснованное подозрение, убежденность, веские доказательства, уголовное производство.

The article is devoted to the nature of reasonable suspicion as the standard of proof in criminal proceedings. The main features of reasonable suspicion as the standard of proof in criminal proceedings are allocated and analyzed in the article. The author focuses on the characteristics of issues related to the implementation of the appropriate standard of proof in criminal proceedings of Ukraine.

Key words: standard of proof, reasonable suspicion, belief, considerable evidence, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) можливості прийняття під час кримінального провадження низки рішень, які обмежують свободу особи, породило в українській кримінально-процесуальній науці можливість застосування стандартів доказування, які покликані запобігти незаконному обмеженню прав особи у кримінальному судочинстві. Одним із таких стандартів доказування у кримінальному провадженні є стандарт доказування «обґрунтована підозра» або «розумна підозра».

Стан опрацювання проблеми. У чинному вітчизняному законодавстві не наводиться визначення поняття обґрунтованої підозри, проте суть та правова природа обґрунтованої підозри часто ставали предметом дослідження серед наукової спільноти та отримали досить вагоме висвітлення у науковій літературі. Зокрема, окремі аспекти обґрунтованої підозри досліджували О.В. Капліна, М.Є. Громова, І.В. Гловюк, Н.В. Глинська, Г.Ю. Юдківська та інші.

Варто зазначити, що на сьогодні у кримінально-процесуальній науці України відсутні дослідження, які б були присвячені з'ясуванню правової природи та суті обґрунтованої підозри саме як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Метою статті є з'ясування правової суті обґрунтованої підозри крізь призму виокремлення та дослідження ключових ознак обґрунтованої підозри, які характеризують її як стандарт доказування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Як видається, однією із ключових ознак, яка характеризує стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні є *багаторівневість* відповідної категорії. Зокрема, під час здійснення кримінального провадження «обґрунтована підозра» має збільшуватись за рівнем «обґрунтованості» припущення про вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

Складним для розуміння, проте важливим для усвідомлення суті стандарту доказування «обґрунтована підозра», є висновок, відповідно до якого «обґрунтованість» підозри під час здійснення кримінального провадження має збільшуватись, але самостійність характеру обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні зменшується. І, навпаки, чим менша «обґрунтованість» підозри вимагається для прийняття рішення, тим більш самостійний характер обґрунтованої підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

У свою чергу, рівень переконаності, необхідний для прийняття рішення відповідно до стандарту доказування «обґрунтована підозра» зумовлюється правовим характером рішення, яке необхідно прийняти або дією, яку необхідно вчинити (затримати особу, повідомити про підозру, звернутись із клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, прийняти ухвалу про застосування відповідного заходу забезпечення кри-

мінального провадження) та рівнем обґрунтованості підозри, який залежить від вагомості доказів, які його підтверджують.

Так, наприклад, у ч. 1 ст. 276 КПК України законодавець закріпив різні рівні «обґрунтованості» підозри для різних підстав повідомлення про підозру. Зокрема, повідомлення про підозру здійснюється у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [1]. Як зазначає О.В. Капліна, аналіз підстав повідомлення особи про підозру, які містяться в ч. 1 ст. 276 КПК України надає можливість поділити їх залежно від кількості доказів, які обґрунтовують підозру, на два види. До першого виду належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або щодо особи необхідно обрати один з запобіжних заходів (п. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). До другого виду належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України) [2, с. 239–240]. Таким чином, рівень переконаності слідчого, прокурора, який необхідний для прийняття рішення про повідомлення особи про підозру залежно від підстав такого повідомлення, буде різним, з огляду на достатність інформації, яка перебуває в їхньому розпорядженні. Якщо особі повідомлено про підозру на підставі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, то «обґрунтованість» підозри за такої підстави буде мінімальною, оскільки, як було зазначено вище, підозра у такому разі обґрунтовується лише фактом затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Що ж до рівня обґрунтованості підозри у випадку, коли слідчому, прокурору вже відомо про факт вчинення кримінального правопорушення певною особою і повідомлення про підозру здійснюється на підставі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або з підстави обрання щодо особи одного із запобіжних заходів, варто зауважити, що рівень переконаності, необхідний для такого повідомлення за відповідними підставами та відповідно до стандарту доказування «обґрунтована підозра» буде також різним.

У свою чергу, варто звернути увагу на те, що наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення виступає водночас як самостійною підставою для повідомлення особи про підозру (яка передбачає найвищий рівень

переконаності у необхідності прийняти рішення про повідомлення особи про підозру), так і складовою частиною таких підстав повідомлення про підозру як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення та (необхідність) обрання до особи одного з передбачених законом запобіжних заходів. Річ у тім, що без наявності обґрунтованої підозри не можливо затримати особу або обрати до неї запобіжний захід (оскільки такі дії будуть незаконними), а, як було зазначено, обґрунтованість підозри зумовлюється вагомістю (яка передбачає та охоплює собою достатність доказів) наявних доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Таким чином, наявність достатніх доказів для «підозри» є необхідною умовою для повідомлення про підозру також з таких підстав, як затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення та обрання запобіжного заходу. Однак «достатність доказів» у відповідних випадках повідомлення про підозру буде зумовлюватись різним ступенем вагомості інформації, яка становить основу для рівня переконаності, що необхідний для прийняття рішення про повідомлення про підозру.

На окрему увагу заслуговує дослідження питання про реалізацію стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У науковій літературі виправдано ставиться питання: чи достатньо факту вручення особі письмового повідомлення про підозру з метою вирішення питання про застосування запобіжного заходу? [3, с. 41]. Дійсно, з метою прийняття рішення про повідомлення особи про підозру застосовується стандарт обґрунтованої підозри. Однак заради прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідний стандарт доказування має набути якісно іншого рівня, оскільки обґрунтована підозра, яка становить підставу для повідомлення особи про підозру, не забезпечує (не покриває) необхідного рівня переконаності слідчого судді для прийняття рішення про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Як зазначає М.Є. Громова, обґрунтованою слід вважати підозру за наявності наступних принципових обставин: врученого письмового повідомлення про підозру, з обов'язковим посиланням на докази вчинення особою кримінального правопорушення; наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують вчинення особою кримінального правопорушення; доведення перед судом вагомості та достатності наявних доказів про вчинення особою кримінального правопорушення; оцінення судом доказів вчинення особою кримінального правопорушення. Як продовжує науковець, за відсутності хоча б однієї з вказаних складових частин, говорити про підозру як обґрунтовану на момент застосування запобіжного заходу не можна [3, с. 43].

Загалом можна погодитись із відповідним науковим висновком, проте варто зазначити, що у перших двох «складових» частинах обґрунтованості підозри, відпо-

відно до вищенаведеного наукового висновку, треба все ж говорити не про «докази вчинення особою кримінального правопорушення та наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують вчинення особою кримінального правопорушення», а про докази, які вказують на підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення та наявності у матеріалах кримінального провадження доказів, що підтверджують підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення. На момент вирішення питання про звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу у розпорядженні слідчого, прокурора повинні бути докази, які саме «підтверджують» підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення, а не лише «вказують» на підозру. Докази, які вказують на підозру та докази, які підтверджують підозру, не є якісно однаковими категоріями. У цьому і полягає якісна зміна рівня обґрунтованості підозри з метою прийняття рішення про застосування необхідного запобіжного заходу.

Крім цього, безумовно варто погодитись із твердженням про те, що на рівень «обґрунтованості» підозри для застосування заходу забезпечення кримінального провадження неабиякий вплив здійснює наявність таких «складових» частин, як: *доведення перед судом вагомості та достатності наявних доказів, які підтверджують підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення та оцінювання судом відповідних доказів*. Ці «складові» частини забезпечують якісно вищий рівень обґрунтованості підозри як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

По-перше, стандарт доказування «обґрунтована підозра» за таких умов втрачає свій «однобічний» характер, вже не є критерієм прийняття рішення лише слідчим, прокурором (сторони обвинувачення), оскільки в необхідному рівні (ступені) «обґрунтованості» підозри для застосування певного запобіжного заходу повинен переконатись безпосередньо слідчий суддя, суд. Такий висновок можемо зробити на підставі аналізу п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України, відповідно до якої під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зобов'язаний встановити, чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення, а також практика Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Зокрема, у п. 64 рішення ЄСПЛ у справі «Слоєв проти України» від 6 листопада 2008 року, суд зазначив: «Пункт 4 ст. 5 Конвенції забезпечує заарештованим чи затриманим особам право на перегляд матеріально-правових і процесуальних умов, які, з погляду Конвенції, є суттєвими для забезпечення «законності» позбавлення свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка стала підставою для затримання, а також мети, з якою застосовувалися затримання та подальше тримання під вартою» [4].

Однак нез'ясованим залишається інший аспект такого висновку. Так, відповідно до ч. 2 вказаної статті, слідчий суддя, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу, якщо під час розгляду клопотання прокурор не доведе наявність всіх обставин, передбачених ч. 1 ст. 194 КПК України (зокрема наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення). Таким чином, закон передбачає можливість встановлення слідчим суддею, судом під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу *відсутність обґрунтованої підозри* у вчиненні особою кримінального правопорушення. Законодавець у ст. 198 КПК України передбачив, що висловлені в ухвалі слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення, не мають преюдиційного значення для суду під час судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального провадження. Тому логічно виникає риторичне запитання: які правові наслідки можуть спричинити висновки слідчого судді, суду у випадку прийняття ухвали про відмову у застосуванні запобіжного заходу у зв'язку з *недоведеністю наявності обґрунтованої підозри* у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення?

По-друге, якісно вищий рівень «обґрунтованості» підозри під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу обумовлюється завдяки *умовам змагальності* розгляду відповідного клопотання, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 193 КПК України, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Тобто, «обґрунтованість» підозри в умовах наявності двох сторін, які самостійно обстоюють протилежні правові позиції, або «укріплюється» та забезпечує якісно вищий рівень переконаності слідчого судді, суду у необхідності прийняття рішення про застосування запобіжного заходу (на відміну від рівня переконаності слідчого, прокурора, необхідного для здійснення повідомлення про підозру, затримання особи або звернення з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження), або, як зазначено вище, реалізація засади змагальності під час розгляду відповідного клопотання може призвести до встановлення «відсутності» обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення.

У такому контексті можемо стверджувати, що за «способом формування» та залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти у кримінальному провадженні, обґрунтована підозра може бути встановлена як в результаті змагального процесу, так і односторонньої діяльності суб'єкта процесу (слідчий чи прокурор самостійно складає підозру).

З врахуванням відповідної ознаки не зовсім зрозумілою видається логіка законодавця, який у ч. 4

ст. 189 КПК України зазначив, що слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на *затримання* підозрюваного з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого. Як видається, встановити підстави для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу не можливо! Оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення, а згідно з ч. 1 ст. 193 КПК України розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу повинен здійснюватись за участю обох сторін, що, по суті, забезпечує умову змагальності, яка своєю чергою обумовлює необхідний ступінь обґрунтованості підозри та рівень переконаності для прийняття рішення про застосування відповідного запобіжного заходу. Тому, на етапі вирішення питання про надання дозволу на затримання з метою приводу не можливо встановити підстави для застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою.

Таким чином, з врахуванням вищенаведеного, можна зробити висновок, що рівень (ступінь) «обґрунтованість» підозри для прийняття рішення про повідомлення особі про підозру з підстави необхідності обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжного заходу та рівень «обґрунтованість» підозри, необхідний для прийняття рішення про застосування відповідного запобіжного заходу є якісно різним, при цьому в останньому випадку підозра набуває якісно вищого ступеня обґрунтованості.

Крім цього, після встановлення наявності обґрунтованої підозри як підстави для застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні, «обґрунтованість» такої підозри під час безпосереднього застосування запобіжного заходу повинна продовжувати не лише існувати, але також повинна

збільшуватись за рівнем обґрунтованості. Ступінь обґрунтованості підозри, який став підставою для обрання запобіжного заходу, наприклад тримання під вартою, не може бути прийнятним для вирішення питання про продовження строків тримання під вартою, оскільки відповідний запобіжний захід застосовується з метою сприяти розслідуванню, яке повинно або підтвердити підозру, або спростувати її (початковий рівень (ступінь) обґрунтованості підозри).

Про це неодноразово у своїй практиці нагадує ЄСПЛ. Зокрема, суд зазначає, що «питання про те, чи є тривалість тримання під вартою розумною, не можна вирішувати абстрактно. Наявність підстав для залишення обвинуваченого під вартою слід оцінювати в кожній справі з урахуванням її особливостей. Подальше існування обґрунтованої підозри у вчиненні закримінованою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою належності її продовжуваного тримання під вартою. Але з плином певного часу така підозра перестає сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи і судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами [5].

Таким чином, стандарт доказування «обґрунтована підозра» наділений «динамічним», *триваючим характером* та не може розглядатись як «статична» теоретична конструкція у процесі здійснення кримінального провадження.

Висновки. З огляду на вищенаведене, можна стверджувати, що «обґрунтована підозра» як стандарт доказування у кримінальному провадженні є багаторівневою категорією, яка залежно від правового характеру рішення, яке необхідно прийняти під час кримінального провадження, не завжди формується в умовах змагальності, однак завжди наділена «динамічним» триваючим характером та не може розглядатись лише як загальна вимога, по досягненню чи виконанню якої втрачається її первинне значення – слугувати вагомою підставою прийняття рішення, яким обмежуються права і свободи особи у кримінальному судочинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9 – 10, № 11 – 12, № 13. – Ст. 88. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Заголовок з екрана.
2. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238 – 242.
3. Громова М. Є. Обґрунтована підозра як підстава застосування запобіжних заходів / М. Є. Громова // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – № 2 (27). – С. 40 – 43.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Єлоєв проти України» (заява № 17283/02) від 06 листопада 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_433?nreg=974_433&find=1&text=%EF%B3%E4%EE%E7%F0%E8&x=0&y=0. – Заголовок з екрана.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) від 21 квітня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_683/page?text=%EE%1%E3%F0%F3%ED%F2%EE%E2%E0%ED%E0+%EF%B3%E4%E. – Заголовок з екрана.